

SECTION 4. JUDICIAL AND LAW ENFORCEMENT AGENCIES

4.1 Актуальні питання криміналістичного забезпечення розслідування нерозкритих вбивств минулих років в сучасних умовах

Незважаючи на актуальність і відносну давнину, проблемі ефективного розкриття та розслідування нерозкритих злочинів «минулих років» (далі - ЗМР) й досі бракує інтересу вітчизняних науковців і практиків. Практично відсутні дисертації, монографії, методичні рекомендації, відповідні розділи у підручниках, навчальних посібниках. З вказаної проблематики до теперішнього часу нам вдалося знайти дві дисертації українських науковців (Є. М. Войтович, О. В. Лускатов) [114]. Ще декілька дисертацій були написані в Росії у 2005-2016 роках [115]. Проте, вказані наукові дослідження не вирішували проблему в цілому, а лише висвітлювали окремі її складові, як й інші публікації на цю тему, що час від часу з'являються у періодичних виданнях і матеріалах наукових конференцій.

Слід зазначити, що вказані дослідження були проведені достатньо давно, за іншого стану злочинності та умов діяльності правоохоронних органів. З того часу у вказаних напрямках багато чого змінилося. Наведені дисертації українських науковців були написані за часи дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року. Враховуючи, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року містить нові інститути (негласні слідчі (розшукові) дії), сучасні умови діяльності правоохоронних органів і наявні можливості використання сучасних технічних засобів і технологій в розслідуванні злочинів минулих років, вказана проблема не втрачає актуальності та потребує проведення подальших досліджень.

На нашу думку, вказаний стан справ із розслідуванням ЗМР склався, у тому числі, через нерозуміння керівництвом правоохоронних органів, насамперед, органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, суспільної небезпеки існування ЗМР та їх кількості, що накопичувалася протягом багатьох

років. Відповідно, це позначилося на ставленні працівників правоохоронних органів до даної категорії злочинів, про що красномовно свідчать їх професійні висловлювання (жаргонізми): «висяк», «глухар» (безперспективна справа).

Проте, навіть не розкриття одного злочину (тим більше вбивства), не виявлення бодай одного злочинця (тим більше злочинної групи), окрім переведення таких кримінальних справ/проваджень у категорію «нерозкритих», свідчать про певні суттєві недоліки в діяльності органів досудового слідства і оперативних підрозділів, їх нездатність встановити винного і притягти його до відповідальності. Як наслідок, це створює у злочинців відчуття впевненості у своїй невловимості, безкарності, надає їм ваги у злочинній ієрархії, що допомагає залучати і втягувати до вчинення злочинів нових людей. Останнє ж сприяє продовженню злочинної діяльності вже на більш високому професійному рівні, набуттю злочинного досвіду, що призводить до вчинення неодноразових злочинів і появи серійних злочинців.

Крім того, саме ЗМР найчастіше потрапляють до категорії так званих «резонансних» злочинів (серійні вбивства, грабежі та розбійні напади, шахрайства та ін.), коли суспільство не може надалі миритися з тим, що злочинці залишаються на волі, продовжують гинути і страждати люди, завдана злочинами матеріальна шкода не відшкодована, а правоохоронні органи не здатні покласти цьому край, тому годі й говорити про захист прав, свобод і законних інтересів громадян.

При роботі по ЗМР попутно виявляється і розкривається чимало злочинів. Серед таких, зокрема, кримінальна справа А.Чікатила, про яку у високих партійних кабінетах говорили, що «...немає в країні справи важливішої, ніж «Лісосмуга». За час її розслідування було розкрито більше однієї тисячі злочинів. При розслідуванні справи іншого серійного вбивці Г.Міхасевича було розкрито 221 злочин, у тому числі 27 вбивств, встановлено 479 злочинців, встановлено місцезнаходження 186 безвісти зниклих осіб. Як свідчить практика, такі результати притаманні більшості злочинів «минулих років», якщо робота по їх

розслідуванню проводилась організаційно і тактично правильно, із задіянням всіх необхідних сил і засобів.

Нам видається, що наведеного достатньо, щоб досягнути всю небезпеку наявності значного масиву нерозкритих злочинів минулих років і дійти висновку про необхідність активізації роботи щодо їх розкриття та розслідування.

Проте, є й інші чинники, що спонукають повернутися до даної теми та взятися за виправлення існуючого стану з вказаними справами/провадженнями.

Окрім фактичного недотримання/невиконання вимог закону стосовно забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК України), наявність масиву ЗМР ускладнює й роботу по розкриттю та розслідуванню поточних злочинів, які тільки-но вчинено і які за належного ставлення та професійної роботи слідчих і оперативних працівників, хочеться сподіватися, не перейдуть до категорії «нерозкритих».

Робота по розслідуванню ЗМР також є гарною школою як для навчання і становлення молодого слідчого, так і для підвищення майстерності досвідчених слідчих, оскільки вимагає наявності певних знань і підходів до вивчення аналізу матеріалів справи/проваджень, їх оцінки, організації та планування розслідування, тактики повторного слідства, характеру і спрямованості оперативно-розшукових заходів, та інших важливих складових діяльності по такого роду категорії кримінальних справ/проваджень. Зокрема, у їх матеріалах може знаходитися інформація до розкриття пізніше вчинених злочинів, до яких могли бути причетними ті ж самі особи, які розшукуються по ЗМР, або їх співучасники по раніше скоєним злочинам: дані про спосіб скоєння і приховування злочину, сліди злочинців і злочину, що раніше не були досліджені через відсутність технічних можливостей і експертних методик, речові докази, дані про зв'язки, рідних і знайомих злочинців, показання свідків, результати слідчих/розшукових дій та ін. Все вказане за належного вміння і правильного

використання може привести до розкриття вказаних злочинів, так і виявити раніше невідомі злочини (за способом скоєння, характерними слідами та ознаками зовнішності).

Так було, наприклад, з кримінальною справою Ю. Ладжуна, яка виникла з аналізу документів. Слідчий з особливо важливих справ М. П. Дайнеко, виходячи з аналізу наявних матеріалів і співставлення способів входження злочинця «в довіру», фактично вирахував останнього. Кримінальна справа, яка починалася за фактами крадіжок особистого майна 72 громадян, була розкрита слідчим шляхом і завершилася доведенням епізоду умисного вбивства, який ретельно приховувався Ладжуном [116, с. 9-71].

При роботі по ЗМР слід також зважати, що фактор часу для розслідування може відігравати як негативну, так і позитивну роль. Наприклад, потерпілі та свідки можуть змінити місце проживання, виїхати на проживання за кордон, викрадене може бути продано та перепродано, знищено, злочинці можуть змінити зовнішність, місце проживання тощо.

Проте, за сучасних комунікаційних можливостей людина може бути знайдена через соцмережі, опитана і допитана дистанційно за допомогою відеоконференцій, за її перепискою і фото можливе отримання інформації про її теперішній вигляд, можливо провести впізнання і призначити дослідження по знімках з соцмереж. Так само можна встановити коло спілкування особи, її теперішні зв'язки, відшукати викрадене або встановити його подальшу долю. Майже щодня розвивається та шириться цифровізація світового простору, надаючи, зокрема, безліч можливостей і для вирішення завдань розслідування. Розгляд усіх сучасних можливостей заслуговує на окрему публікацію. Проведення негласних слідчих розшукових дій та оперативно-розшукових заходів ще більше посилює можливості у виявленні та збиранні криміналістично значущої та доказової інформації.

Проведений аналіз практики дослідження речових доказів за злочинами минулих років показав, що позитивних результатів у цій роботі можна досягти при поєднанні декількох чинників, зокрема: призначенні додаткових (повторних)

досліджень об'єктів з урахуванням появи нових (сучасних) можливостей судових експертиз; залученні фахівців-генетиків для оцінки повноти раніше проведених досліджень, об'єктивності їх результатів і визначенні можливості проведення нових досліджень; використанні інших можливостей судових експертиз [117].

Серед недоліків в діяльності слідчих підрозділів, що не дозволили своєчасно розкрити злочини, узагальнення слідчої практики виявило, зокрема: проведення експертних досліджень не по всіх вилучених з місць злочинів об'єктам; обмежені на той період можливості проведення судових експертиз [118].

Незважаючи на значення використання сучасних можливостей судових експертиз, при роботі по ЗМР найважливішою залишається безпосередня розумова діяльність слідчого, його мислення, підготовленість, досвід та здатність до аналізу матеріалів кримінальних справ/проваджень. Саме при роботі по таких справах, на практиці слідчі навчаються методиці аналізу, результати якого часто є відправною точкою для успішного розкриття злочину, у тому числі слідчим шляхом, для виявлення інших, раніше невідомих злочинних епізодів (справа Ю. Ладжуна та ін.).

На жаль, наразі подібні прояви слідчої майстерності докладно не досліджуються, не узагальнюються, не стають темами методичних рекомендацій, не стають відомими слідчій спільноти, недоступні слухачам відомчих навчальних закладів, які готуються до слідчої та оперативної роботи.

Наразі суттєво змінилися й умови боротьби зі злочинністю, як якісно змінилася сама злочинність. Працювати як раніше, покладаючись лише на власний досвід і майстерність, на позитивні приклади зі слідчої практики минулого вже недостатньо. Необхідно активні використовувати наукові знання, можливості, що дає наука, і не лише у вигляді результатів експертиз. Мова йде про належне оволодіння сучасними криміналістичними знаннями і відповідними практичними навичками, методами «польової криміналістики».

«Недоліки слідства пояснюються в першу чергу слабкою теоретичною підготовкою наших слідчих кадрів і, зокрема, слабким, а інколи і повним незнанням криміналістики...Цим же пояснюється і той факт, що методичні

посібники, що дають узагальнення слідчої практики, залишаються без необхідної уваги...Криміналістика вимагає, щоб криміналіст-практик, слідчий, оволодів усім різноманіттям знань, які потрібні при збиранні та дослідженні доказів...Оснащена різноманітними знаннями криміналістика, вивчаючи способі скоєння злочинів і узагальнюючи досвід слідчої роботи, має вказувати слідчому вірний шлях до розкриття злочинів і викриття злочинців» [119, с. 11, 128].

Це зауваження В. П. Колмакова, висловлене ним багато років тому, не втратило актуальності, що підтверджує інший відомий криміналіст С. С. Саміщенко у своєму висновку, що «... зі стадії порушення справи і до винесення судового рішення, як правило, всі норми процесуального права дотримуються достатньо скрупульозно, а ось закони і вимоги криміналістики грубо нехтуються» [120].

Без належної уваги до професійної підготовки слідчих, виявлення її слабких сторін, удосконалення набуття спеціальних теоретичних знань, у тому числі з криміналістики, її тактики і методики, що відповідають сучасним умовам протидії злочинності, без набуття практичних навичок, яких наразі вимагає, годі й сподіватися на покращення роботи по ЗМР і на результати в боротьбі зі злочинністю в цілому.

Проте, лише професійної майстерності слідчих буде недостатньо для суттєвого покращення стану з розслідуванням вбивств «минулих років», проблеми, що має комплексний характер, і так само потребує застосування комплексу сил і заходів. Справа полягає у подальшому проведенні ґрунтовних наукових досліджень, у вивченні та впровадженні у практичну діяльність передового світового досвіду, у підготовці за їх результатами конкретних і дієвих рекомендацій для практичних працівників.